

Titlu: Raționalității convergente în deontologia cercetării sociologice

Autor: Laura Tufă

Student doctorand anul I, în cadrul Școlii Doctorale de Sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Departamentul de Sociologie.

Cercetător Științific în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Domenii de interes: sociologia eticii, stratificare socială, politici sociale, teorie social, metodologia cercetării sociologice și sociale.

Date de contact: laura.tufa@sas.unibuc.ro, laura.tufa@gmail.com

Propunerea mea reprezintă un studiu incipient în zona sociologiei reflexive privind practica profesională în cercetare. Focusul central îl reprezintă modul în care sociologi activi în sfera cercetării științifice și a cercetării bazate pe comunitate (*community-based research*, Bonnie Leadbeater et al., 2006, 2010) etichetează și utilizează codul deontologic pentru a-și justifica alegerile individuale în situația unor situații reprezentate ca fiind dileme etice la nivel colectiv. Folosesc un cadru de analiză bazat în principal pe paradigma constructionismului social (Peter Berger & Thomas Luckmann, 1966; Bruno Latour & Steven Woogler, 1979) și a teoriei convergenței simbolice (*The Symbolic Convergence Theory*, Ernest G. Bormann, 1972) Metodele de cercetare utilizate vor fi interviurile în profunzime și observația participativă.

Etica în cercetarea socială constituie un set de „principii de conduită bazate pe valorizarea oamenilor și a dezvoltării structurilor sociale, care promovează și protejează participarea tuturor persoanelor implicate în cercetare: participanți, gatekeeperi, stakeholderi, cercetători și public, cu scopul de a susține binele tuturor fără sacrificiul intereselor niciunui actor, în așa fel încât rezultatele cercetării să reprezinte un progres care să justifice timpul și resursele investite în ea.” (Vallance, 2006, p.4) ”. În spatele acestor formulări pot exista premise care se substituie eticii consecințialiste sau, dimpotrivă, eticii deontologice.

Teoriile deontologice pornesc de la premisa că individul nu trebuie să realizeze o acțiune care constituie un fapt greșit, atunci când prevede că refuzul va atrage după sine un rău și mai mare (Larossa et al, 1981; Davis, 2006). Față de acestea, teoriile consecințialiste pornesc de la premise mult mai restrictive, atribuind responsabilitatea consecințelor posibile subiectului moral, în cazul nostru, cercetătorul social (Pettit, 2006). Acesta devine responsabil de rezultatul bun al acțiunilor sale, scopul acțiunii contând în acest caz, în timp ce teoriile deontologice abordează intenția ca fiind elementul central, definitiv al comportamentului etic (Davis, 2006; Israel și Hay, 2006). Abordarea deontologică nu urmărește atât binele în consecință, cât corectitudinea actului, astfel „ceva poate fi privit drept corect din punct de vedere moral sau obligatoriu din punct de vedere etic chiar dacă nu promovează cea mai echilibrată balanță între bine și rău” (Israel și Hay, 2006, p. 15). De exemplu, problema dezvăluirii parțiale a scopului cercetării de către operatorii de teren respondenților, abordată și de Earl Babbie (2010), poate fi privită din cele două perspective. Conform teoriilor deontologice, cercetătorul nu ar trebui să înșele, explicând scopul real al studiului, chiar cu riscul unei rate ridicate de non-răspunsuri. Pe de altă parte, teoriile consecințialiste se concentrează pe rezultatul bun, în acest caz obținerea unei calități ridicate a studiului, care poate depinde și de numărul celor care răspund. Iar dacă ascunderea adevărului cu privire la motivele realizării cercetării duce la asta, unii cercetători pot opta pentru astfel de abordări, mai ales când ele sunt susținute empiric. De exemplu, într-un studiu realizat cu scopul identificării influenței pe care declararea onestă și în detaliu a motivului cercetării o are asupra răspunsurilor, concluzia a fost că nu există un impact semnificativ (Singer, 1984).

Conform literaturii de specialitate, încălcarea standardelor etice este mai frecventă la cei cu poziții de putere (Ferrel și Skinner, 1988). De asemenea, nerespectarea acestor standarde apare și din cauza conflictului de interese existent între clienți și subcontractorii culegerii datelor, pentru că fiecare

dintre cele două părți folosește „cadre de analiză filosofică diferite pentru luarea deciziilor etice” (Ferrel și Skinner, 1988, 103). În timp ce departamentele de cercetare sunt atașate unor reguli, urmând o etică deontologică, subcontractorii urmează mai degrabă o etică utilitaristă, axată pe cât de folositor este produsul final obținut de la departamentele de cercetare (Ferrel și Skinner, 1988, p. 104). Teoriile utilitariste reprezintă o ramură a teoriilor consecințialiste și „subliniază ideea că un lucru bun trebuie să folosească unei anumite persoane și într-un anumit fel” (Goodin, 2006, p.270), axându-se astfel pe conceptul de „funcționalitate”, nu pe cel de „bine”.

O dilemă etică sugestivă pentru importanța explorării problematicii deciziilor în cercetarea socială o reprezintă situația în care departamentele de cercetare sunt, în același timp și subcontractori, aflându-se pe poziții diferite și având cadre de analiză etică contrare, atât teleologice, ca subcontractori, interesați de existența unui produs final util, cât și deontologice, ca cercetători, interesați de respectarea normelor de etică la nivel formal (Ferrel și Skinner, 1988).

În stadiul actual al analizei mele am utilizat observația participativă desfășurată pe parcursul a trei cercetări concomitente, pe o perioadă de două luni. Dimensiunile observației au urmărit procesul relativ etapizat al deciziilor :

1. Tipurile de argumente utilizate (consecințialiste sau deontologice) în identificarea, construirea sau reconstruirea dilemelor etice.
2. Structura relațiilor de subordonare din cadrul echipelor de cercetare și existența conflictelor de rol.
3. Structura intereselor actorilor sociali/ instituțiilor implicate periferic în demersul de cercetare și a modului în care aceste interese intervin în gestionarea etapelor cercetării.
4. Negocierea soluțiilor la dilemele etice - cum anume au fost construite colectiv soluțiile prin discurs, ce comportamente raționalizatoare de grup au stat la baza acestor construcții.

Am selectat câteva astfel de situații care reflectă lipsa unor modele de decizie clar prestabilite și care sugerează, prin construcția argumentelor celor observați, că realitatea (costurile alegerilor) este co-creată prin convergența experiențelor commune.

Corectitudinea intervievatorului (în special în cercetările care utilizează metodologie preponderent cantitativă) apare la nivel discursiv ca element major (prin frecvența apariției temei în argumentele cercetătorilor) în influența calității percepute a unei cercetări. Ce reprezintă această corectitudine în fapt? Definițiile individuale fac de cele mai multe ori apel la codurile deontologice (“nu e corect”, “trebuie să fie obiectiv”), însă în situații colective apar nuanțările verbale (“să vorbim cu el și vedem ce s-a întâmplat, ne spune și el și decidem de la caz la caz”), contextualizarea situației catalogate ca incorecte anterior prin apelul la consens general sau parțial în cadrul echipei de cercetare. Această contextualizare e justificată în cazul greșelilor minore de către subiecți prin necesitatea păstrării unor „relații bune”. Lipsa certitudinii cu privire la corectitudinea intervievatorului apare alături de invocarea unor cauze externe ale comportamentului de înșelare, precum durata prea mare a interviului, lungimea considerabilă a instrumentului și, în termenii lui Benett (1948), atașamentul minimal al operatorului de interviu față de munca realizată, ce intră în responsabilitatea de gestionare a cercetătorului.

O rată de răspuns mai ridicată echivalează în reprezentările subiecților observați cu ceea ce etichetează sugestiv drept „o cercetare mai bună”, în special în cadrul celor ce utilizează anchete și reprezentativitatea e necesară. Mijloacele pentru creșterea ei sunt acțiuni considerate problematice din punct de vedere al deontologiei cercetării sociologice construite la nivel discursiv: recompensa non-materială și informală pentru respondenți, pentru a ușura efortul participării (empatie, suport emoțional pe perioada participării), gestionarea strategică a dezvăluirii scopului cercetării (alternând de la omisiune la dezvăluire treptată- Andre Petitat, 2003) și folosirea unei poziții cu putere pentru a influența (de exemplu, profesorul de curs solicită studenților să participe la un sondaj, conștient fiind de poziția sa de putere care ar putea contribui la o rată mai mare de participare) .

Opușunile etice nu sunt fixe, ele își schimbă forma la nivel verbal pe un continuum între orientările deontologice și cele consecințialiste, prin justificările în termeni de presiuni externe (deplasarea responsabilității individuale) de timp și de autoritate. Căutând o soluție pentru creșterea ratei de răspuns, un cercetător oscilează între adoptarea poziției neutre în explicarea scopului cercetării respondenților (“le spunem despre scopul cercetării așa cum apare el în prezentare și asta e, îi lășăm pe ei să decidă”) și plasarea sa pe o poziție dependentă în interacțiunea cu acesta (“le spunem despre scopul cercetării și îi rugăm să ne ajute pentru că suntem studenți, avem și noi nevoie practică”). Chiar dacă unele aspecte definite ca fiind problematice din punct de vedere deontologic sunt aceleași în toate cele trei cercetări, ele sunt diferit justificate la nivel discursiv prin raționalizarea colectivă, fiind considerate fie periferice (și deci ignorate) fie majore (și deci problematizate).

Referințe

Babbie, Earl. 2010. *Practica cercetării sociale*, Iași: Editura Polirom.

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. 2008. *Construcția socială a realității*. București: Editura Art.

Bennett, A.S. 1948. Surveys on problems of interviewer cheating: Observations of the so-called cheater problem among field interviewers. *International Journal of Opinion and Attitude Research*, 2: 89+96.

Bormann, Ernest G. 1972. Fantasy and rhetorical vision: The rhetorical criticism of social reality. *Quarterly Journal of Speech*, 58, 396-407.

Davis, Nancy Ann. 2006. Deontologia contemporană. În Singer, Peter (coord.). 2006. *Tratat de etică.*, Iași: Polirom.

Ferrel, O.C., Skinner, Steven. 1988. Ethical Behavior and Bureaucratic Structure in Marketing Research Organizations. *Journal of Marketing Research*, 25(1): pp.103-109.

Goodin, Robert E. 2006. Utilitatea și binele. În Singer, Peter (coord.). 2006. *Tratat de etică.*, Iași: Polirom.

Israel, Mark, Hay, Iain. 2006. *Research Ethics for Social Scientists: between ethical conduct and regulatory compliance*, Sage Publications.

Petitot, Andre. 2003. *Secret și forme sociale*. Iași: Editura Polirom.

Larossa, Ralph, Bennett, Linda A., Gelles, Richard J. 1981. Ethical Dilemmas in Qualitative Family Research. *Journal of Marriage and Family*, 43(2): pp. 303-313.

Latour, Bruno, Woogler, Steve. 1979. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Sage Publications.

Leadbeater, Bonnie. 2006. *Ethical Issues in Community-Based Research with Children and Youth*. University of Toronto Press.

Leadbeater, Bonnie, Banister, Elizabeth M., Marshall, Anne. 2010. *Knowledge Transition in Community-Based Research*. University of Toronto Press.

Simmel, Georg. 2008. *Despre secret și societatea secretă*. București: Editura Art.

Vallance, Roger J. 2004. *Formation in Research Ethics: Developing a teaching approach for the social sciences*, disponibil la data de 2 mai 2010 pe <http://www.aare.edu.au/04pap/val04020.pdf>